

Vilda Växter

Nummer 2 · Juni 2023

Stråväxter

Storstadsbotanik

Tioårsjubileum!

Vilda Växter

Vilda Växter ges ut av Svenska Botaniska Föreningen och utkommer med fyra nummer per år. Tidskriften publicerar notiser, artiklar och reportage om vilda växter och botanik. Syftet är att sprida kunskap om och öka intresset för svensk botanik.

Redaktör Sofia Lund

070-645 10 83, sofia.lund@svenskbotanik.se

Ansvarig utgivare Mora Aronsson

mora.aronsson@svenskbotanik.se

ISSN-nummer digital utgåva 2003-6904

Tryck Exakta Print AB, Malmö 2023

Svenska Botaniska Föreningen bildades 1907 och är en ideell rikstäckande förening för alla som är intresserade av botanik. Som medlem får du möjlighet att delta i alla föreningens aktiviteter, samtidigt som du stödjer föreningens flora- och naturvårdsarbete. Föreningen har två medlems-tidskrifter: **Vilda Växter** och **Svensk Botanisk Tidskrift**. Medlemskap 2023 kostar 275–395 kronor beroende på vilken tidskrift du vill ha, eller om du vill ha båda.

Du hittar information om Svenska Botaniska Föreningen och våra aktiviteter på www.svenskbotanik.se. Vi finns även på Facebook och Instagram.

Kansli

Svenska Botaniska Föreningen
Kungsängens gård 206
753 23 Uppsala
018-10 33 00
info@svenskbotanik.se

Vill du skriva i Vilda Växter?

Om du vill skriva i **Vilda Växter** eller bidra med bilder till tidskriften så är det varmt välkommet. Det kan vara korta notiser eller längre artiklar om något botanikrelaterat ämne. Ta gärna kontakt med redaktören. Du kan också ställa frågor eller lämna synpunkter på innehållet. Tillsammans kan vi göra en ännu bättre tidskrift.

Digital version

Som medlem kan du läsa **Vilda Växter** digitalt samtidigt som den kommer i brevlådan. Du hittar den genom att logga in på Mina sidor på www.svenskbotanik.se. Lösenordet för att komma åt tidskriften är **Goodyera_repens**.

Framsida

Vårval *Lathyrus sphaericus* vid Mölle i nordvästra Skåne, fotograferad av **Kenneth Bergerson**.

FOTO: MINNA KINNUNEN

ILLUSTRATION: ANNA LUND

FOTO: JOAKIM EKMÄN

Innehåll

- 4 Göteborg
- 10 Färgchock på alvar
- 11 Detaljstudie av knölklocka
- 12 Stråväxter
- 18 Vårt största gräs
- 20 Botaniska notiser
- 24 Fina fynd 2022
- 30 Vilda Växter fyller 10 år!

Vårens föreningsaktiviteter

Våren segade sig. Men så plötsligt kom värmen och bara några dagar senare var det sommar. Under Valborgshelgen genomfördes Vårkollen för nionde året i rad. Med Vårkollen får vi en ögonblicksbild av hur långt våren kommit i landet. Genom att jämföra resultatet från år till år kan man se om, och i så fall hur, vårens ankomst förändras över tid. För 150 år sedan, år 1873, startade en liknande verksamhet där vårtecken över hela landet registrerades, så det finns historiskt data att jämföra med. Under de nio år som Vårkollen genomförts har det varit tydligt att våren kommer tidigare. I år var den dock sen och det blev tydligt hur olika vårvädret påverkar olika arter, beroende på hur tidigt de blommar eller påbörjar sin lövsprickning. De tidiga arterna – tussilago, blåsippa och säl – blommade överallt där det var snöfritt. Björkens lövsprickning hade i år nått 50 mil längre norrut än tidigare, men inte alls så långt som under 2000-talets vårkollar. Nu ska det bli spännande att se vad Försommarkollen, som går av stapeln 5–6 juni, ger för resultat.

Vad har då hänt i föreningen under våren? I slutet av mars hade vi föreningshelg och årsmöte i Uppsala. Tema för årets föreläsningar var dels hur vi lär oss botanik, och dels utdöendeprocesser. Alla föreläsningar filmades. Om du missade konferensen kan du titta på föreläsningarna i efterhand. Länkar till filmerna hittar du under

Konferenser på www.svenskbotanik.se. Helgen därpå deltog Svenska Botaniska Föreningen med en utställningsmonter på Trädgårdsmässan. Det är ett av mina favoritarrangemang. Det blev många samtal, både med nya bekantskaper och gamla vänner som jag inte sett på länge. Första helgen i maj träffades alla floraväktarsamordnare och helgen därpå var det floraväktarläger på Österlen samtidigt som vi hade styrelsemöte utanför Sundsvall.

Som ordförande är jag otroligt glad över styrelsens engagemang, kreativitet och goda samarbetsförmåga. Med många olika kompetenser och personligheter får vi en bra utväxling på vårt arbete. Vi har dessutom väldigt trevligt när vi träffas. Den här gången hann vi med några timmars exkursion i strålande solsken då vi fick se bergviol, skuggviol och sanddraba i blom.

**Mora Aronsson, ordförande
Svenska Botaniska Föreningen**

TEXT & FOTO: HÅKAN PLEIJEL

Kan en stad verkligen vara rätta platsen att leta växter? Svaret är ja! Stadsmiljön är inte, som man kan tro, en botanisk öken. Den urbana miljön är mångformig och rik på arter. En del miljöer är kortvariga med tillfälligt uppträdande av mer eller mindre ovanliga arter, men det finns också beständiga förekomster av spännande växter i de ekologiska nischer som staden har format. Här får vi tips på några trevliga platser att besöka för den som är botaniskt intresserad och har vägarna förbi Göteborg.

En promenad längs Fattighusån bjuder på en hel del intressanta växter. Lokalen ligger bara ett par hundra meter ifrån Centralstationen.

Fattighusån

Från Drottningtorget i centrala Göteborg och 800 meter österut till Mölndalsån, nära Nya Ullevi, finns en av de kanaler som byggdes på 1600-talet. Den kallas Fattighusån och innehåller en sluss. Med tiden har en varierad flora med flera intressanta arter etablerat sig i denna miljö. Utöver att där finns ett stort antal vattenväxter, hyser även kanalväggarnas murverk, som ur byggnadsteknisk synpunkt är i behov av renovering, många arter – bland annat en rad olika ormbunkar.

Längs Fattighusån hittar man arter som blomvass, pilblad, jättegröe och vattenskräppa i mängd. Även kärrsilja, gul näckros och ett antal nate-arter förekommer. Bland mer ovanliga växter på denna plats kan nämnas slokstarr. I murverket vid slussen växer stenbräken, en späd ormbunke med finflikiga blad som är lätt att missa men värd en närmare titt.

Själva fattighuset, även kallat Mariagården, är en röd träbyggnad med anor från 1700-talet. Den anses vara Göteborgs äldsta bevarade träbyggnad, och står i områdets östra del. I närheten finns ett antal lindar som planterades på 1770-talet, de äldsta ännu levande stadsträden i Göteborg.

Stenbräken växer i murverket vid Fattighusån.

Pilblad har blommor med tre kronblad

Älvsborgsbron och Röda sten

För den som bara är på kort besök i Göteborg, men snabbt och enkelt vill få några smakprov på Västerhavets strandväxter, rekommenderas ett besök vid Älvsborgsbrons södra fäste. Detta är en genuin Göteborgsmiljö där ett modernt industrilandskap samsas med resterna av den medeltida Gamla Älvsborgs fästning och fragment av fin natur längs Göta älv. Så här långt ut i flodmynningen finns en tydlig påverkan av saltvatten på växtligheten. Faktum är att man kan hitta ett stort antal havsstrandväxter här. Till dessa hör strandaster, havssäv, strandråg, salttåg, strandkål, gulkämpar, strandkrypa och kustbaldersbrå. Här finns även den mindre populära främmande arten vresros, som ofta växer vid havsstränder. De nämnda arterna finns alla i närheten av det mytomspunna rödmålade stenblock som i folkmun, åtminstone sedan mitten av 1700-talet, kallas Röda sten.

Vid Röda sten kan man hitta havsstrandväxter som strandaster, strandkål och havssäv (se bild föregående sida). I bakgrunden syns Älvsborgsbron och den röda kranen vid Eriksberg.

Storstadsbotanik

Vid Gettryggen finns rester av det hedlandskap som tidigare täckte stora arealer i sydvästra Sverige. På bilden syns tuvor av hedsäv.

Gettryggen i Delsjöterrängen

Sydvästra Sverige präglas av ett relativt oceaniskt klimat. Närheten till havet ger milda vintrar och nederbörden är förhållandevis hög. Det är därför logiskt att det är i denna del av landet som de flesta förekomsterna av växter som fordrar eller föredrar ett sådant klimat finns. Faktiskt måste man inte bege sig särskilt långt från centrala Göteborg för att få uppleva en naturtyp med åtskilliga oceaniska växter. I Delsjöområdet, som ligger insprängt i stadens östra delar, finns en markerad höjdrygg som likt många andra liknande landformer i Sverige kallas Gettryggen. Högst upp på den, med vid utsikt mot Göteborgs norra delar, finns ett vindskydd som med traktens idiom fått namnet Gött läge.

Vid vindskyddet breder ett hedartat landskap ut sig, som påminner om de beteshävdade miljöer som för inte så länge sedan täckte stora arealer i sydvästra Sverige, men som nuförtiden är satta på undantag. Detta område påverkades av en brand under 1990-talet, något som varit gynnsamt för hedmiljöns bevarande. Här finns ännu en rik förekomst av klockgentiana, en rödlistad och allt mer sällsynt oceanisk art som dessutom är ikoniskt vacker. Dess djupt himmelsblå blommor bär grönaktiga fräknar och är öppna endast vid soligt och varmt väder. Här finns också flera av de arter som nästan alltid växer tillsammans med klockgentianan. Typiska sådana arter är klockljung och myrtilja, båda med sina huvudsakliga förekomster koncentrerade till sydvästra Sverige. Ytterligare växter som ofta växer tillsammans med klockgentianan är hedsäv och vitag. De gör klockgentianan sällskap också på Gettryggen. Hedsäv är en storvuxen form av tuvsäv, som främst förekommer i hedmiljöer i sydvästra Sverige. Ta också en titt efter vildkaprifol, pors och krypvide om du besöker detta område. Bästa tiden för ett besök är början av augusti.

Öster om Gettryggen ligger Blacktjärn, en av Delsjöterrängens många sjöar. Vid dess norra strand finns en brant klippa där det finns gaffelbräken, en liten smalbladig ormbunke som växer i sprickor i berget.

Gettryggen är en del i ett större friluftsområde öster om stan.

Om man har tur kan man hitta den vackra klockgentianan.

Bastionen Carolus Rex

Vid Esperantoplatzen, nära Järntorget, finns den enda bevarade delen av de befästningar som byggdes under 1600-talet och en gång omgav det som idag är centrala Göteborg. Dess namn är Bastionen Carolus Rex och den Kung Karl som avses är Karl XI. Ur botanisk synpunkt är denna plats mest känd för förekomsten av den kalkgynnade ormbunken murruta, som ofta hittas i sprickor på kalkrikt berg, men också förekommer i sprickor i andra bergarter som fyllts ut med basiska mineral, samt i murverket på byggnader där den gynnas av kalken i murbruket. Uppgifter om murrutan på Bastionen Carolus Rex går tillbaka till andra halvan av 1800-talet.

Murruta finns på flera platser i centrala Göteborg.

Vid Bastionen Carolus Rex kan man utan klättring botanisera bland växter på klipphyllor och i bergspringor.

En art som trivs vid Bastionen Carolus Rex är kärleksört.

Vitsippsdalen och Änggårdsbergen

Botaniska trädgården är ett av Göteborgs mest populära besöksmål och förstås av särskilt intresse för en botanist. Om man ändå är där kan man passa på att bekanta sig med det intilliggande området Änggårdsbergen, ett naturreservat som trädgården, bitvis utan riktigt tydlig gräns, övergår i.

Mellan Botaniska trädgården och Sahlgrenska sjukhuset ligger Vitsippsdalen, där en bäck skurit sig ner genom den leriga jorden och omsluts av gammal lövskog. Här finns typiska lundväxter som vätters, lundvårlök, skogsbingel, ormbär och skogsstarr. En del av trädgårdens rikedomen av blommor och träd spiller över in Vitsippsdalens flora, som kan bjuda på överraskande möten med arter som månviol och vitskråp, vilka inte finns vilda i denna del av landet. Dessvärre förekommer också den storvuxna gula skunkkallan längs bäcken, en invasiv art som kan breda ut sig snabbt i denna typ av fuktig och näringsrik miljö och därför kräver bekämpning.

En mystisk aura svävar över förekomsten av dårört, en art som inte finns naturligt i Sverige, men som sällsynt kan hittas förvildad. Dess blommor har en egenartad brunviolett färg medan bladen är intensivt ljusgröna. Märkligt nog finns den i Vitsippsdalen trots att den inte odlas i Botaniska trädgården. Dåror är giftig och används för att framställa medicinskt verksamma substanser.

Längre söderut i Änggårdsbergens naturreservat är vegetationen magrare och i de mest höglänta områdena finns en fin ljunghed. I dalgångarna finns fuktiga skogspartier där man kan hitta kambräken, en vintergrön ormbunke som är vanligast i sydvästra Sveriges fuktiga och milda vinterklimat. ❧

Lästips

Den som vill fördjupa sig i botaniskt intressanta lokaler i Göteborgsområdet bör skaffa sig den guidebok som Ingemar Jonasson skrivit: **Botaniska utflykter i Göteborg med omnejd**, utgiven av Naturcentrum AB. I den beskrivs utförligt, och med en personlig ton, floran på 35 platser, med instruktiva kartor och många vackra illustrationer av arter och miljöer.

Vitsippsdalen bjuder på en rik vårfloa med bland annat vätters.

Från årsmötet

I mars hade Svenska Botaniska Föreningen sitt årsmöte. Mötet hölls i samband med föreningskonferensen i Uppsala och samlade cirka femtio deltagare. Under mötet avhandlades verksamhetsberättelsen och årsredovisningen som båda godkändes och lades till handlingarna. Årsmöteshandlingarna hittar du på www.svenskbotanik.se om du vill läsa mer.

Vid mötet valdes Christina Flint Celsing och Ivar Anderberg in som nya ledamöter i styrelsen. Christina utbildade sig till biolog på 1990-talet och hittade då botaniken. Sedan dess har hon varit engagerad i olika botaniska föreningar. Hon bor i Västerås och har de senaste tjugo åren drivit en redovisningsbyrå. Detta

gör att hon har ett ekonomiskt kunnande som är värdefullt i en föreningsstyrelse. Ivar presenterar sig som ett betongbarn från Stockholm som valt att studera till agronom. I fjol deltog han i föreningens fjällbotanikläger för ungdomar och på den vägen är det. Tjugotvå år gammal får han stå för styrelsens ungdomsperspektiv.

Föreningens styrelse består nu av Mora Aronsson (ordförande), Jan Andersson, Gunnar Björndahl, Moa Pettersson, Karolin Ring, Gabrielle Rosquist, Katarina Stenman, Peter Ståhl, Håkan Sundin, Ivar Anderberg och Christina Flint Celsing.

Nya hedersmedlemmar

Vid årsmötet utsågs tre nya hedersmedlemmar. Det är personer som på olika sätt har bidragit till att uppmärksamma botaniken och vår svenska flora.

Anders Bertilsson har under 40 års tid haft en aktiv roll i svensk botanik. Under 1980-talet verkade han som studiecirkelledare i Skaraborg och inspirerade då många till att börja med botanik. Anders stora kunskap och entusiasm gjorde att Falbygdens Fågelklubb under en period kom att syssla lika mycket med växter som med fåglar. Så småningom ledde detta till bildandet av Västergötlands Botaniska Förening. Anders var en av de drivande personerna bakom *Västergötlands Flora* och en av de flitigaste inventerarna i landskapet. Under åren blev Anders expert på daggkåpor och engagerad i hökfibblornas utforskande. Han har också suttit med i SLU Artdatabankens expertkommitté för kärlväxter.

Berit Berglund sprider kunskap om växter i vår närhet både lokalt och nationellt. Lokalt är hon verksam i Gävleborgs Botaniska Sällskap. Där har hon bland annat medverkat till de båda bokverken *Gästriklands Flora* och *Hälsinglands Flora*. Genom åren har hon i alla möjliga sammanhang berättat om

växter och upplevelser i ord och bild. Nationellt når hon ut till alla morgonpigga radiolyssnare i landet genom Naturmorgon i P1 där hon berättar om svenska växter. Det var mycket tack vare henne som deltagandet i omröstningen av nationalblomman blev så stort och att det fick en sådan spridning i landet.

Ebbe Zachrisson har varit en fantastisk kraft och stöttepelare i flera landskapsflorainventeringar. I arbetet med *Upplands Flora* ansvarade han för inventeringarna i Östhammars kommun, vilket resulterade i att det distriktet var det första att bli färdiginventerat. Han har även stöttat såväl *Upplands Flora* som *Västerbottens Flora* ekonomiskt. Ebbe har också varit en mycket aktiv floraväktare. Han har besökt hundratals växtplatser varje år och engagerat sig mycket i bevarande och skötsel.

Vi tackar Anders, Berit och Ebbe för deras fantastiska arbete och gratulerar dem till den fina utmärkelsen!

Till hedersmedlem kan utses en särskilt framstående botanist, eller en person som i hög grad verkat för föreningen och dess syften.

FOTO: HANS GARDFJELL

Anders Bertilsson

FOTO: JOAKIM LINDWALL

Berit Berglund

FOTO: JAN Y ANDERSSON

Ebbe Zachrisson

De vilda blommornas dag

I år inträffar **De vilda blommornas dag** den **18 juni**. Då ordnas blomstervandringar runt om i landet. Med kunniga guider har du då möjligheten att uppleva vår vilda flora.

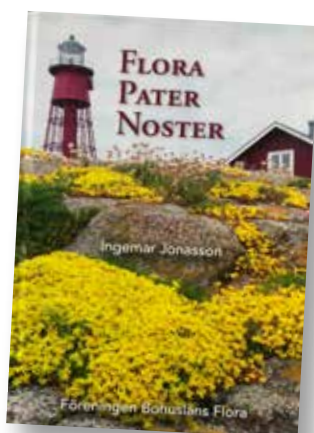
Syftet med De vilda blommornas dag är att uppmärksamma, sprida kunskaper om och skapa intresse för vilda växter. På www.devildablommornasdag.se kan du se vilka aktiviteter som ordnas där just du befinner dig denna dag och hur du kan delta. Bjud gärna med dig vänner och bekanta så att även de får inspireras av naturen och lära känna vår vilda flora närmare.

Flora Pater Noster

I höstas berättade vi om Ingemar Jonassons arbete med att kartlägga floran på Pater Noster-öarna i Bohusläns södra skärgård. Nu är projektet i mål och resultatet har sammanställts i en mycket trevlig bok.

Boken är lättläst och rikt illustrerad. Det är floran som står i centrum, både dagens artsammansättning och tidigare fynduppgifter redovisas, men författaren berättar också om öarnas geologi och tidigare markanvändning – faktorer som i mångt och mycket förklarar varför floran ser ut som den gör.

Flora Pater Noster kan varmt rekommenderas som trevlig sommarläsning. Kanske kan den inspirera till ett besök på Västkusten eller till en närliggande ö? Kanske rentav till en egen kartläggning av floran på en väl avgränsad plats i din närhet?

Flora Pater Noster har givits ut av Föreningen Bohusläns Flora och kan beställas via deras hemsida www.bohusfloran.se.

Från Trädgårdsmässan

Under våren deltog Svenska Botaniska Föreningen på Nordiska Trädgårdsmässan i Stockholm. Vi pratade om Vårkollen, Botanikportalen, floraväkteri och riskerna med att sprida växtmaterial i naturen.

Vårkollen var en given snackis i montern och det var många besökare som lovade att rapportera både sälj och blåsippa från sina sommarstugor under Valborgshelgen. Vi visade också kartor med resultatet från förra årets Vårkollen.

Vi uppmärksammade Floraväktarnas viktiga arbete och informerade om hur man kan bidra genom att ansluta sig till nätverket. Floraväkteriet bygger på ideella insatser av engagerade och naturkunniga människor som samlar kunskap om våra hotade växter och vi hoppas på några nya floraväktare framöver.

Under en trädgårdsmässa finns alla möjliga växter och frön från jordens alla hörn till försäljning. Något man kanske inte tänker på är vad det finns för risker med att sprida växtmaterial. Gabrielle Rosquist höll föredrag om föreningens växtspridningspolicy. Intresset var stort, framför allt inför budskapet att man bör använda lokalt material.

Det var många som kände igen den växtpress som vi släpat dit och en och annan visste även vad en portör är för något. De initierade många fina samtal med minnen från förr. Även skolplanschererna (i nytryck) uppskattades. Den nyinköpta knappmaskinen drog många besökare. Där kunde barn och vuxna tillverka egna knappar med olika blomstermotiv. Det var intensiva dagar med många fina samtal. Kanske värvade vi även ett par nya medlemmar.

FOTO: MARIA VAN DER WIE

Färgchock på alvar

TEXT & FOTO: BARBRO RISBERG

Vid väg 136 söder om Ölands Skogsby ligger Trafikverkets rastplats Eriksöre. Platsen ligger granne med en fantastisk orkidélokal. Om du har vägarna förbi här i mitten av maj så rekommenderar jag att du stannar till en stund. Parkera bilen, gå tvärs över vägen och klättra över en stätta. Då kommer du rakt ut på det öländska alvaret och behöver bara höja blicken för att få en färgchock. Här breder en tät matta av rödvioletta blommor ut sig. Det handlar om en rik förekomst av tre olika orkidéarter.

Adam och Eva

I mängden av de rödvioletta blommorna är det något som avviker, röda blommor och gula blommor. Det är paret Adam och Eva. Många tror att de har olika färg för att det är hanplantor och honplantor och argumenterar för att de oskuldsfullt gula plantorna skulle vara honblommor. Så är det inte alls. Färgen har inget med kön att göra. Färgskillnaden är i stället av samma slag som den som gör att vi människor ser olika ut, med olika hårfärg eller ögonfärg. Sällsynt kan man se mellanformer med en blandning av rött och gult i blomman.

Orkidéblomman

När du ägnat dig åt de röda och gula blommorna är det dags att ta sig an dem som utgör den stora massan. För att underlätta ska jag beskriva hur orkidéernas blommor är konstruerade. Blomställningen som är uppbyggd av ett stort antal små blommor kallas för ax. Tittar man på en enskild blomma kan man se att den består av sex små blad, de kallas kalkblad. Det största kallas läpp och är riktat nedåt. De andra kalkbladen bildar hos många arter en liten "hjälm" över läppen.

Sankt Pers nycklar

De flesta blommorna som går i rödviolett är en orkidé som heter Sankt Pers nycklar. Det är inte illa att ha fått namn efter det helgon som förvaltar himmelrikets nycklar! Plantan har en fin bladrossett vid marken. Ibland är bladen rent gröna och ibland är de fläckade. Läppen är lång och har ett mönster med prickar. De tre kalkbladen som bildar hjälmen och de två som pekar uppåt/bakåt är alla enfärgade. En del plantor har blommor i en betydligt ljusare rosa nyans.

Göknycklar

Liknande färger men med lite mörkare violett nyans har göknycklar. Hos göknycklar är plantan ofta lite mindre än hos Sankt Pers nycklar. Kalkbladen i den lilla "hjelmen" är försedda med små strimor. Sällsynt kan man hitta helvita blommor av göknycklar. Då framträder strimmorna extra fint. På de helvita exemplaren brukar strimmorna vara gröna.

Alla tre arterna har en begränsad utbredning i Sverige och finns framför allt längs östkusten. De växer gärna på öppen, kalkhaltig mark. Det kan vara naturbetesmarker och örtrika gräsmarker, eller som här på alvarmark. Göknycklar är den ovanligaste av dem och det verkar som att den minskar. Alla tre arter betraktas dock som livskraftiga i Sverige.

Om du kommer lite senare i maj kan du se ytterligare några orkidéarter här, bland annat johannesnycklar och krutbrännare. Visst går det att glädjas över blommornas skönhet och mångfald utan att titta på detaljer och veta vad de heter, men när du vet deras namn och känner igen dem får du en relation till dem. Nästa gång du ser dem känns det förhoppningsvis som att återse en gammal bekant.

Adam och Eva i röd och gul färgform.

Sankt Pers nycklar är en vanlig syn på Öland i maj.

Vit form av Sankt Pers nycklar.

Göknycklar är den minst vanliga av de tre arterna.

Ljus form av göknycklar.

Detaljstudie av knölklocka

TEXT & FOTO: GUNNAR BJÖRND AHL

För ett par år sedan skrev jag en artikel om olika arter av blåklackor här i *Vilda Växter*. Efter det har jag, när jag varit ute och botaniserat, tittat lite extra på just blåklackor.

En sak som slår mig är att ståndarna ofta ser skrupna eller vissna ut, även i nyligen utslagna blommor. Hur kan det komma sig?

I rabatterna där vi bor i Arboga finns det gott om knölklocka. De blommor ofta till sent på hösten. Under senhösten i fjol kunde jag studera knölklockan i detalj. Knölklockans blommor sitter i en lång klase där de nedersta blommor först. I en klase kan man därför ofta se vissna blommor längst ner, nyutslagna blommor lite längre upp och blomknoppar i toppen. Jag tog in en blomställning för att fotografera olika detaljer och kunde då studera blåklackans speciella pollenhantering.

I de fullt utslagna blommorna syntes pistillen med tre eller fyra utböjda märkesflikar. På det strävt håriga stiftet syntes pollenkorn. Ståndarna, som sitter botten av blomman, såg hopskrumpna och rätt eländiga ut. Även i alldeles nyutslagna blommor såg ståndarna ganska skrupna ut, trots att pistillen då ännu inte vecklat ut sina märkesflikar. På det håriga stiftet syntes däremot en kraftig beläggning av pollenkorn. Vad är det då som har hänt här?

Eftersom jag hade tillgång till en planta med blomman alla stadier var det logiskt att ta loss

några blomknoppar och skära upp dem. Då kunde jag se att i blomknoppen ligger de mogna ståndarna an mot pistillen medan den växer ut. Ståndarna sitter tätt och bildar som ett rör runt den omogna pistillen. När pistillen sträcker sig på längden lossnar pollenkorn från ståndarna och fastnar på stiftets behåring. Detta sker redan inne i den slutna blomknoppen. Om man vill se knölklockans kraftiga ståndarknappar fyllda med pollen måste man alltså dissekera en blomknopp.

Att ståndare och pistiller mognar vid olika tidpunkter är ganska vanligt i blommornas värld. Om ståndare och pistill mognar samtidigt är risken stor att blomman befruktas med sitt eget pollen. Att det sker vid enstaka tillfällen är inget problem men om det sker ofta så kan det leda till inavel. Om ståndare och pistill mognar vid olika tidpunkter så är chansen större att blomman befruktas med pollen från en annan planta som befinner sig i ett annat mognadsstadium.

Med blåklackornas finurliga mekanik så undviks självbefruktning när blomman är nyutslagen. Plan A är att det ska komma en insekt med pollen från en annan blomma så att blomman blir korsbefruktad. Men om det inte inträffar finns det en plan B; om blomman inte blir befruktad när den är nyutslagen vrids märkesflikarna bakåt så att de kommer åt stiftet, och då kan det pollen som fastnade här i knoppstadiet befrukta blomman. Självpollinering är trots allt bättre än ingen pollinering alls.

I den fullt utslagna blomman syns pistillen med utböjda märkesflikar, och vid basen av den några vissna ståndare.

En alldeles nyutslagen blomma med ett välutvecklat stift där märkesflikarna ännu inte böjts ut – och trots det skrupna ståndare.

Här syns den sträva behåringen på stiftet – full av pollenkorn.

I den uppskurna blomknoppen syns de pollenstinna ståndarknapparna som ligger an mot pistillens stift.

Knölklockans blommor sitter i en lång klase. De nedersta blommorna slår ut först.

Stråväxter

TEXT: KENNETH BERGERSON & SOFIA LUND

Många är de botanister som väljer att gå förbi gräs och andra stråväxter. Man orkar liksom inte riktigt ta tag i dem. Synd tycker vi, för har man väl knäckt koden så är de inte svårare än andra växter. Här ger vi en översikt över våra svenska stråväxter, berättar hur man känner igen de olika familjerna och vilka karaktärer man sedan använder för att artbestämma dem.

Stråväxterna är enhjärtbladiga, vilket bland annat innebär att blommorna i grunden är tretaliga och att bladen är parallellnerviga. I Sverige har vi tre familjer stråväxter: gräs, halvgräs och tagväxter. Att det är en stråväxt du har hittat är i allmänhet lätt att avgöra – även om det finns fallgropar – men att skilja familjerna åt är inte lika enkelt. När du har lärt dig det har du dock kommit en god bit på väg och kan ge dig i kast med att artbestämma den växt du har i handen.

Stråväxter är vindpollinerade och behöver därför inte ha färggranna eller på annat sätt iögonfallande blommor, så den som är van att leta sig fram till rätt art genom att bläddra i en bildflora kommer att få det svårt. Visst har även stråväxter blommor, men de är byggda på ett annat sätt än ”vanliga” blommor med kronblad, och de är betydligt svårare att artbestämma enbart med hjälp av bilder – man måste studera detaljer. En lupp är oundgänglig; i den kan man se de små, oansenliga blommornas olika karaktärer. En pincett och en nål är också bra hjälpmedel för att hantera de små detaljerna. För att veta vad man ska titta på behöver man också en flora med bestämningsnycklar – exempelvis den klassiska ”Kroken” (*Svensk Flora* av Krok och Almquist).

Gräs – Poaceae

Gräsfamiljen känner man igen på att stjälken är ett ihåligt *strå* med *ledknutar*. Från varje led utgår en *bladslida* som omsluter strået och som abrupt går över i en *bladskiva* som står ut från strået. Vid övergången mellan slida och bladskiva finns ofta en liten hinna, ett så kallat *snärp*. GräSENS blad är ordnade längs strået så att de är riktade åt två håll med 180 graders vinkel, vartannat blad åt vardera hållet.

Gräsblommorna är små och starkt reducerade. Vid blomningen sticker det ut ståndare på långa hårfina skaft och fjäderlika pistillmärken. Det kan vara upp till tre ståndare i varje blomma. Men oftast syns bara de fjäll som skyddar fröämnet och de fertila delarna. Ståndare och pistiller i varje enskild blomma omsluts av två fjäll, en *inneragn* och en *ytteragn*. Blommorna sitter ordnade i så kallade *småax*, som kan bestå av en eller flera blommor. Vid basen av småaxet sitter ytterligare två fjäll, så kallade *skärmfjäll*.

Vilka karaktärer ska man då använda när man artbestämmer

gräs? Om man börjar med småaxen så sitter de ordnade i ett *ax* eller en *vippa*. I ett ax sitter de oskaftade direkt på huvudaxeln, i en vippa sitter de skaftade på grenar från huvudaxeln. I några enstaka fall kan det vara svårt att avgöra vilket; då får man pröva båda vägarna i nyckeln. Antalet blommor i varje småax kan variera från en ensam blomma till tjugo eller fler; med lite fingerfärdighet går det att se de olika blommorna i småaxet om man pillar isär det lite. Hur småaxen är ordnade och hur många blommor varje småax består av är karaktärer som kan hjälpa dig till rätt släkte. Skärmfjällens och ytteragnarnas storlek, form, nervatur och hårlighet är användbara karaktärer vid artbestämning. Skärmfjällen kan vara kortare eller längre än ytteragnarna och de kan vara sinsemellan lika eller olikstora. Ytteragnarna kan vara spetsiga, trubbiga eller tandade i toppen och de kan vara rundade eller kölade. Det syns tydligast om man tittar på småaxet uppfifrån, då är omkretsen antingen rundad eller så syns ytteragnarnas kölar som kanter eller veck. Hos en del gräs är ytteragnarnas mittnerv utdragen till ett *borst*, men borst kan även vara fästa på ytteragnarnas rygg.

Antalet leder på varje strå kan vara en användbar karaktär. Man bör också titta på bladen; är de spetsiga eller trubbiga, är de smala eller breda, är de vikta längs mittnerven eller är de ihoprullade? Även nervatur och hårlighet är viktiga karaktärer. Observera att skottbladen hos fleråriga gräs kan se helt annorlunda ut än stråbladen. Snärpets form och längd kan ge viktiga ledtrådar. I några få släkten är snärpet reducerat till en krans av hår – i Sverige finns tre arter som har det så: vass *Phragmites australis*, blåttåtel *Molinia caerulea* och knägräs *Danthonia decumbens*. I sällsynta fall saknas snärpet helt. Några arter har så kallade *bladöron* vid bladbasen.

GräSEN varierar stort vad gäller olika livsstrategier. Det finns kortlivade arter, annueller och biennier, där alla skott har en blomställning. Hos mer långlivade arter, perenner, är många av

Gräs är vindpollinerade. De producerar stora mängder pollen. När pollen-kornen är mogna lossnar de lätt. Du har säkert upplevt hur det dammar om gräSEN vid minsta beröring och hur skor och byxben blir alldeles gulvita av pollenmjöl. Då är det drygt att vara pollenallergiker. På bilden syns hundäxing *Dactylis glomerata* sprida sitt pollen.

Artbestämning

FOTO: KENNETH BERGERSON

skotten vegetativa medan bara ett fåtal har blomställning. Perenna gräs kan forma mer eller mindre täta tuvor genom att strået grenar sig vid basen. De kan också ha utlöpare, ovan eller under jord, och med deras hjälp bilda mattor.

Det finns runt 12 000 arter av gräs; det är den femte artrikaste växtfamiljen på jorden. Stora arealer domineras av gräs: savanner, stäpper, prärier, vassar, träsk och strandängar, för att inte tala om odlingslandskapet. Gräs finns på alla kontinenter, även Antarktis. Till familjen hör många viktiga grödor: våra svenska sädesslag vete, havre, råg och korn, liksom majs, ris och sockerrör. Tillsammans med grödor som nyttjas till djurfoder, biodrivmedel, pappers-tillverkning och byggnadsmaterial gör det gräs till den ekonomiskt viktigaste växtfamiljen.

I Sverige har vi kring 160 bofasta arter fördelade på ett sextiotall släkten. Bland de artrikare släktena kan nämnas ven *Agrostis*, rör *Calamagrostis*, gröen *Poa*, svinglar *Festuca* och lostor *Bromus*.

Halvgräs – *Cyperaceae*

Halvgräsen har liksom gräsen starkt reducerade blommor. Blomman kan vara enkönad eller tvåkönad och består endast av några ståndare och/eller ett fruktämne med märkesflikar som sitter skyddade av ett *axfjäll*. Blommorna sitter samlade i ax. Stråna kan vara trinda eller trekantiga och saknar ledknutar. Bladen är gräslika, men till skillnad från gräsens tvåtaliga symmetri har halvgräsen tretalig symmetri och bladen är spiralställda.

Halvgräs är en stor familj, i Sverige har vi ungefär 140 bofasta arter fördelade på ett femtontal släkten. Av dessa ingår drygt 100 arter i det stora släktet starrar *Carex*. Övriga släkten innehåller enstaka eller ett fåtal arter. Till familjen hör bland annat ag (flera släkten), säv (flera släkten) och ull *Eriophorum*.

Om blommorna är enkönade eller tvåkönade och hur axen ser ut är viktiga karaktärer för att bestämma halvgräs till släkte. Axfjällets längd, form och färg är också av betydelse. Detsamma gäller frukten, en nöt, som kan vara naken eller ligga i ett *fruktgömma*. En del arter har långa hår som mer eller mindre döljer övriga delar av axet. Detta är tydligast hos ullarterna men även snip *Trichophorum alpinum* har långa hår. Liksom hos gräsen är det viktigt att titta på växtsättet; om de är kortlivade eller långlivade, växer enstaka, tuvade eller mattbildande.

Starrarna är beryktade för att vara svåra att artbestämma. Och visst finns det arter inom släktet som lever upp till ryktet, till exempel ärtstarrgruppen och de rätt vanliga hybriderna, men de flesta är inte särskilt svåra att bestämma med lite vana. Det är nog snarare den stora mängden arter som verkar avskräckande. Dessutom kan man ju inte, som hos gräsen, sortera in alla dessa arter i släkten och därigenom få en underindelning som stöd för minnet. Om man inte har ett nästan fotografiskt minne hjälper det ju inte att en gång ha bestämt en art. Man måste också nästa gång komma ihåg vilken art det nu var som skulle ha mörka axfjäll med grön mittnerv eller skarpt trekantiga strån och växa i vatten. För vår egen del har vi inte hittat någon bättre lösning på detta än att bestämma samma art gång på gång. Så småningom får man en känsla för artens habitus, som det heter; utan att studera enskilda detaljer bara "vet" man att detta är, till exempel pillerstarr *Carex pilulifera*. Sedan bör man för säkerhets skull kontrollera några av detaljkaraktärerna i floran.

En viss underindelning av de många arterna kan man ändå göra. En grupp har ett enda ax i toppen av strået. Det kan vara enkönat

Hos starrar sitter frukten, som är en nöt, skyddad inne i ett fruktgömma. På bilden syns näbbstarr, en art med honblommor och hanblommor på skilda ax. I toppen ett hanligt, och nedanför detta två honax. Hos just näbbstarr sitter hanaxet i en karaktäristisk vinkel.

eller tvåkönat. En annan grupp har flera likadana ax. En tredje grupp har ett eller flera hanliga ax i toppen och därunder ett antal honax. Om man har hittat ett starr med ett enda ax eller flera lika ax kan man behöva ta reda på om honblommorna sitter upptill eller nedtill i axet. Om det är ett starr med flera olika ax behöver man ta reda på om det är två eller tre märkesflikar på varje blomma. Det senare är lite lurigt för det är ju bara om alla märkesflikar sitter kvar som man kan räkna till tre men ofta ser man på fruktgömmets form om det varit två eller tre flikar.

Tågväxter – Juncaceae

Tågväxter har, till skillnad från gräsen och halvgräsen, blommor som när man tittar noga ser ut som "vanliga" blommor, om än små. De är symmetriska, med sex hylleblad och sex ståndare runt en pistill. Det skiljer tågväxterna från gräs och halvgräs som har starkt reducerade blommor som inte alls liknar vanliga blommor. Hyllebladen är fjäll-lik och bruna eller grönaktiga. Frukttämnet är översittande och pistillen har ett treflikigt märke. Strået är ihåligt och ofta fyllt av en svampartad, lucker märe. Bladen kan vara strå-lik eller plattade.

I Sverige företräds tågväxterna av två släkten; tåg *Juncus* med 27 arter och frylen *Luzula* med 15 arter.

Tågen är kala och har ofta trinda eller rännformiga blad, ibland med tydliga "knutar". Blomställningen är antingen gles med ganska långa blomskaft, som hos ryltåg *Juncus articulatus*, eller mycket tät med blommorna samlade i ett huvud, som hos knapptåg *Juncus conglomeratus*. Hos många arter ser det ut som om strået fortsätter och bildar en spets ovanför blomställningen, men det är i själva verket blomställningens stödblåd. Tågen växer ofta i fuktiga miljöer.

Frylen har platta, gräslika blad som ofta är mer eller mindre håriga i kanten. Blommorna kan vara samlade i huvuden som hos

ängsfryle *Luzula multiflora*, eller sitta enstaka på kortare eller längre skaft, som hos vårfryle *Luzula pilosa*. Frylen hittar man i skog, på gräsmarker och i fjällen.

Liksom hos gräsen är det viktigt att titta på växtsättet; om de är kortlivade eller långlivade, växer enstaka, tuvade eller mattbildande. Hur blommorna sitter – ensamma, i små grupper eller i täta huvuden – är också viktigt liksom bladens längd, bredd och hårlighet. I en del fall kan man behöva titta noga på hyllebladens och fruktens form och färg.

Övning ger färdighet

Med denna genomgång hoppas vi att du nu vågar ge dig i kast med stråväxterna. När du väl lärt dig de tre familjerna så har du kommit en bra bit på väg. För den som gör sig besväret öppnar sig då något av en ny botanisk värld, och man blir rikt belönad för sina mödor. Det är svårt att komma någon vart utan att på traditionellt sätt "nyckla" sin okända växt, man behöver lära sig terminologin och man får vara beredd på att komma på avvägar i de många vägval som måste göras. Men när man i nyckeln väl har kommit fram till att den okända växten är säg rörflen *Phalaris arundinacea* och i beskrivningen finner att allting stämmer, så blir man glad och känner sig förhoppningsvis redo för nya utmaningar. 🌿

FOTO: INGELA KÄLLÉN

Ett halvgräs som är lätt att känna igen är snip. Det känns igen på de långa vita håren – så kallade kalkborst. Hos snip är de glesare än hos ullarter.

Artbestämning

Här visas några vanligt förekommande stråväxter som du kan hitta i din närhet. Ta med dig flora och lupp ut i närmaste grönområde och se om inte du också kan lära dig artbestämma gräs, halvgräs och tågväxter.

Ångskavle *Alopecurus pratensis*

Ångskavle är ett exempel på ett "axgräs" – småaxen är oskaftade i ett tätt, långsträckt ax. Axet smalnar av både upptill och nertill. Det ger ett ludet, grågrönt eller violett intryck och känns mjukt. De enblommiga småaxen har ett ganska långt utskjutande borst. Ångskavle är löst tuvad och bladen är 4–8 millimeter breda.

Ångskavle tillhör släktet kavlen *Alopecurus* med fem arter i Sverige. Den finns i hela landet, särskilt på kulturpåverkad mark. Vid första påseende kan den likna timotej *Phleum pratense* men deras ax är sträva och skärmfjällen har en borstlik udd.

Ångsgröe *Poa pratensis*

Ångsgröe är ett typiskt "vippgräs" – småaxen sitter i spetsen av kortare eller längre skaft i en så kallad vippa. Det är ett medelhögt, löst tuvat gräs. Stråbladen är 2–3 millimeter breda. Snärpet är kort och tvärhugget.

Ångsgröe tillhör det stora släktet gröen *Poa* med ett femtontal arter i Sverige. Typiskt för släktet är att bladen har en "båtformad" spets. Småaxen är flerblommiga och saknar borst.

Ångsgröe finns i hela landet och i de flesta miljöer – det innebär att den kan variera mycket i storlek, byggnad och färg beroende på växtplatsen. I sitt typiska skick är den dock ganska lätt att känna igen.

Hundäxing *Dactylis glomerata*

Hundäxing är ett "vippgräs", men till skillnad från nästan alla de övriga sitter de flerblommiga småaxen inte ensamma i toppen av sin vippgren utan är samlade i styvt upprätta, grågröna "gyttringar". Hundäxing växer i tuvor och har plattade skott. Bladen är ganska breda och vikta.

Hundäxing är vanlig i större delen av landet på allehanda öppen mark. Hundäxing är lätt att känna igen. Möjligen kan den på håll likna rörflen *Phalaris arundinacea*. I släktet finns i Sverige ytterligare en art, lundäxing *Dactylis polygama*. Den är mycket lik hundäxing men förekommer ganska sällsynt i boksogar i söder eller insådd i parker.

Blekstarr *Carex pallescens*

Blekstarr tillhör den stora grupp starrarter som har ett eller flera hanax i stråtoppen och därunder ett antal honax. De två eller tre honaxen är gulgröna och det enda hanaxet är ofta kortare än honaxen. Strået är trekantigt. Axsamlingens nedre stödblad har ofta – men inte alltid – tvärrynkor vid basen. Blekstarr är vanlig på allehanda friska marker i större delen av landet. Plantan ger ofta ett ljusgrönt intryck och växer i glesa tuvor.

Harstarr *Carex leporina*

Harstarr tillhör den grupp starrarter som har flera lika ax i stråtoppen. De fyra till sju axen rymmer både han- och honblommor, med de senare överst. Plantan är tätt tuvad och bladen är ganska smala.

Harstarr är vanlig på allehanda näringsfattig mark upp till mellersta Norrland – man ser den ofta på kulturpåverkad mark. I många florer har den det synonyma artepitetet *ovalis*.

Vårfryle *Luzula pilosa*

Liksom de flesta frylen är vårfryle tuvad och har mjukhåriga, platta blad. Blommorna sitter ensamma på långa skaft i en ganska yvig blomställning. Den är vanlig i skogsmark i hela landet och blommar mycket tidigt.

Vårfryle är en av få arter i släktet *Luzula* som har ensamma blommor i spetsen av vippgrenarna – de övriga två finns endast i fjällen, så den är lätt att känna igen i större delen av landet. De övriga frylena har blommorna samlade i mer eller mindre täta huvuden, som kan sitta i spetsen av långa vippgrenar eller i en mer eller mindre kompakt blomsamling i stråtoppen.

Knapptåg *Juncus conglomeratus*

Knapptåg har en tät, huvudlik blomställning som ser ut att sitta på sidan av strået. I själva verket är det blomställningens stödblad som ser ut som en fortsättning på strået. Plantan är tätt tuvad och om man drar med nageln på strået så känner man att det är räfflat.

Knapptåg är vanlig upp till Mellansverige. Den växer på fuktig mager mark – ofta ser man dess mörka tuvor i sankar betesmarker. På samma sätt växer den ävenledes vanliga förväxlingsarten vecketåg *Juncus effusus*. Den senare har dock slätt strå och vanligtvis något yvigare blomställning.

Vårt största gräs

TEXT: SOFIA LUND

Bladvass är inte bara vårt största gräs, det har också en livskraft som gör att det kan skapa täta bestånd och täcka stora arealer. Vassarna är miljöer som vi sällan ger oss in i utan mest bara betraktar på avstånd. Vem lever egentligen där inne i vassen?

Bladvass *Phragmites australis* är det största gräset vi har i Sverige. Med rätt förutsättningar kan det bli hela fem meter högt. Här uppe i Norden mäter bladvassen ofta en till fyra meter i höjd. Det är inte illa.

Om man vill studera hur ett gräs ser ut kan man börja med bladvass, den är så stor så att man inte behöver lupp för att se de olika karaktärerna. Den har ett ganska styvt, upprätt strå. Bladen sitter fästa längs med hela strået och kan bli cirka 40 centimeter långa. De är mycket sträva och har vassa kanter. Vippan är stor och vrig med många förgreningar. Småaxen är brunviolettera men efter

blomningen exponeras ljusa hår som ger vippan en silvrig glans. Bladvassen blommar i augusti till september och fröna blir mogna först i januari nästkommande år.

Konkurrenskraftig bjässe

Bladvass förekommer i hela Sverige men mer sparsamt i fjälltrakterna. Den växer i de flesta sorters sjöar och våtmarker, men trivs bäst i näringsrika vatten där den får anses vara en karaktärsart. Bladvass kan växa ner till 2,5 meters djup i sötvatten och brackvatten. Ofta växer den dock grundare, kanske ner till 1,5 meters

FOTON: MINNA KINNUNEN

Bladvass är vårt största gräs – om man vill studera gräsblommans olika delar är det en bra art att börja. Arten fungerar både som värdväxt och livsmiljö för många andra arter. I de täta vassarna kan fåglar hitta skyddade boplatser. På fjolårsstrån kan man hitta olika svampar och det ihåliga strået kan fungera som boplatser för olika bin.

FOTO: MATS HAVSKOGEN

Vassborrare

FOTO: SIMON CARRINGTON

Vasshjulspindel

FOTO: ANNELI BRÄNDÉN

Stor vasslända

FOTO: KRISTER WAHLSTRÖM

Angrepp av vasslöp kvalster

FOTO: CLAUD RÜFFLER

Vassmosaikslända

FOTO: JOAKIM DJERF

Röd vasspiga

FOTO: RASMUS ELLEBY

Vasshätta

djup. Längs Östersjökusten förekommer vass på mjukbotten i måttligt exponerad eller vågskyddad miljö.

Arten förökar sig vanligtvis vegetativt med grova jordstammar som kryper längs botten. Från jordstammarna växer stråna upp. Under gynnsamma förhållanden kan den bilda mycket stora bestånd. Vassen kan växa hårt förankrad i botten eller mer löst förankrad som flytande rotmattor. Ofta fastnar det drivande material i vassen. Det kan efter hand göra så att strandlinjen flyttar sig utåt. Bladvassens effektiva vegetativa förökning med upp till en meter i utbredningsomkrets varje år gör växten konkurrenskraftig. Bladvassen är därför en av de arter som lätt blir dominanta i miljöer utan störning. Arten har nog alltid varit vanlig i vårt land men under senare decennier har vassarna tätat längs stränder där bete upphört och vattennivån stabiliserats. Idag är mer eller mindre alla sjöar och vattendrag reglerade till en viss vattennivå och naturliga högvatten och lågvatten tillåts inte längre. När den naturliga dynamiken med olika vattenstånd och isskav är satt ur spel kan vassen, när den väl etablerat sig, bli helt dominerande.

För att kunna sprida sig så kraftigt behövs god syretillförsel till rötterna. Hos bladvass är det fjolårets strån som fungerar som luftkanaler ner till rötterna, lite som en snorkel.

Fröspredningen däremot är begränsad. Bladvassens frön kan bara gro på land, på blottad mark ovanför vattenlinjen.

Bladvass har en global utbredning. Tänk att en art kan vara konkurrenskraftig från nära arktiska förhållanden till tropikerna! Det finns ytterligare tre arter i släktet: *Phragmites japonicus* i Japan, Korea och östra Ryssland, *Phragmites karka* i tropiska Afrika, södra Asien, Australien och på vissa Stillahavsöar och *Phragmites mauritanus* i centrala och södra Afrika, samt på Mauritius och Madagaskar.

Värdväxt och livsmiljö för andra

Arter som är naturtypsbildande har på olika sätt stor betydelse för andra arter. Det gäller även bladvass. Arten fungerar både som värdväxt och som livsmiljö för olika arter.

Brun kärrhök, trastsångare, rörsångare, vassångare, skägges och rördrom är fåglar som är starkt knutna till stora vassområden. Ute i vassen kan de hitta skyddade boplatser.

Bladvass är värdväxt för arton olika fjärilsarter, bland annat rotstreckat stråfly. Det finns också skalbaggar som är knutna till vass. De döda vassstråna utgör perfekta boplatser för många bin. Artnamn som vassborrare, vasscitronbi, vassfly, vassgeting, vasshjulspindel, vasskullspindel, vasskärlöpare, vasslavspinnare, vasslöpare, vasslöp kvalster, vassmosaikslända, större vassmott, vassstråfly, vassrörfly, vassstrandlöpare, vasssträckspindel, vassvingemott, vassvivel, vassvägstekel, vassvävarspindel, vassäckspindel, fläckig vasspiga, grön vassbock, gulgrå vassfransmal, liten vasslända, större och mindre vassmott, röd vasspiga, stor vasslända, strimvassfly och svart vassbock skvallrar om artens betydelse. Vasshätta, vassbrosking och vassstofsskivling är några svampar man kan hitta på de döda stråna.

För en botaniker kan det vara nog så intressant att ge sig ut i vassen, men gärna då de lite glesare vassarna där det finns utrymme och solljuset når ner. I de tätaste bestånden har man inte mycket att hämta. Det gäller även om du är ute och fiskar. Det sägs ju att gäddan står i vassen. Det stämmer nog till viss del. I de glesa vassarna står både gädda, abborre och andra rovfiskar och lurpassar på bytesfisk. Ofta är det dock medelstora gäddor, upp till 60 centimeter långa, man hittar där. De riktiga bjässarna har svårare att ta sig fram i vassen. Var du hittar dem? Nej, det tänker jag inte avslöja. 🍷

Fjädergräset i Falbygden – en eller två arter?

Ett av de mer spektakulära gräsen vi har i svensk flora är fjädergräset. Det är ett flerårigt, drygt halvmeterhøgt, gräs som bildar täta tuvor. Blomställningen består av en smal vippa med få grenar. Småaxen består av en ensam blomma som omges av två långa och långt spetsiga skärmfjäll. På blommans ytteragn sitter ett fjädergrenat borst som efter blomningen sträcker på sig och kan bli hela 30 centimeter långt. Det är detta borst som gör arten så speciell. Något liknande finns inte i svensk flora. När vinden sveper genom gräset böljar borsten så att det på håll ser ut som glimrande vita vågor.

Arten är och har alltid varit mycket sällsynt. Den är bara känd från fem eller sex växtplatser runt Falköping i Västergötland. Där växer den på öppen, torr och kalkrik mark. Kanske har den funnits på fler platser i trakten men då har det inte lämnat några spår i skriftliga källor. Efter förra sekelskiftet minskade förekomsten på samtliga växtplatser och vid 1950-talet var arten mycket fåtalig. Skälen till tillbakagången var flera. Många var de botanister som samlade exemplar till sina herbarier. Några växtplatser plöjdes

upp. Andra växte igen. Idag finns arten kvar på tre växtplatser, alla i naturreservat. Länsstyrelsen i Västra Götaland arbetar för att bevara fjädergräset, bland annat genom en anpassad skötsel. De har också gjort försök att så ut arten på närliggande platser med liknande förutsättningar.

Erik Ljungstrand har nyligen gjort en djupdykning i artens historia och publicerat en artikel därom i tidskriften *Calluna* som ges ut av Västergötlands Botaniska Förening och Botaniska Föreningen i Göteborg gemensamt. Bakgrunden till studien var att flera botanister oberoende av varandra noterat skillnader i växtens utseende och börjat misstänka att det rör sig om fler än en art. För ungefär fem år sedan undersökte Länsstyrelsen därför material från dagens växtplatser med hjälp av så kallade genetiska markörer. Resultaten visade att material från bredbladiga plantor föll ut i en grupp medan material från smalbladiga plantor föll ut i en annan grupp. Eriks genomgång, både av herbariematerial och litteratur, visar att det rör sig om äkta fjädergräs *Stipa pennata* och ryskt fjädergräs *Stipa tirsia*. Detta behöver dock bekräftas med dna-analys av modernare slag.

Det märkvärdiga i den här historien är att det redan under 1880-talet var allmänt känt att det fanns två olika fjädergräs i Falbygden. Taxonomin var dock inte fullständigt utredd utan de behandlades då som raser, varieteter eller underarter. I de svenska floror som gavs ut runt sekelskiftet och fram till och med 1920-talet togs två distinkt olika fjädergräs upp. Men sedan verkar den här kunskapen ha fallit i kollektiv glömska.

Nu återstår att se vad en dna-analys kan ge för ytterligare fakta i målet. Oavsett vilket så har den här historien fått mig att vilja återse fjädergräsets växtplatser. Tidigare har jag nöjt mig med att titta på det långa fjädergrenade borstet som skiljer ut släktet. Nu vill jag även titta på de andra karaktärerna, de som eventuellt är artkaraktäristiska.

/Sofia Lund

FOTO: JONAS WÄGLIND

Här syns de fjädergrenade borsten som utvecklas efter blomningen.

Färgsprakande violer

Styvmorsviolens blommor är inte bara färgrika, de uppvisar också en stor variation i blomfärg mellan olika populationer. Det syns i denna färgsprakande kollektion som Leif Larsson har fotograferat. Blommornas utseende varierar också under säsongen, de som kommer på sensommaren är ofta mindre och blekare.

Styvmorsviol är en av föräldrarna till vår odlade pensé. Förvildade förekomster av penséer blir ofta småblommiga och gränsdragningen mot styvmorsviol blir då svår. Dessa "vilda penséer" kan dessutom korsa sig med styvmorsviol vilket ytterligare försvårar artbestämningen.

Ibland kan man hitta violer med helt vita blommor. Jag har på Öland

sett lundviol och buskviol med helvita blommor. Underviol kan ha ljusrosa blomfärg och söderut i Europa förekommer silvriol, som hos oss är vitblommig, med lila blommor. Även luktviol har en stor variation i blomfärg. Odlade former kan ha vita eller rosa blommor, sällsynt förekommer de även i gult.

Om man ser en viol med flammiga blommor bör man misstänka att det är en hybrid. Det fick jag lära mig av Thomas Karlsson för ett tiotal år sedan. Men även de rena arterna kan sällsynt ha fantastiska färger, som denna buskviol från mellersta Öland.

/Ulla-Britt Andersson

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Ovanlig färgform av buskviol.

Rödsäv och plattsäv – fokusarter i floraväkeriet 2023

Två arter som vi vill att du har lite extra fokus på om du floraväktar i sommar är plattsäv och rödsäv – två decimeterhöga halvgräs som växer på välhävdade marker.

Plattsäv känns igen på att den har 10–15 småax som sitter i två rader och bildar ett tydligt plattat, 2–5 centimeter långt ax i toppen av strået. Om man tittar närmare så ser man att axfjällen är spetsiga, rödbruna och cirka 3 millimeter långa. Frukten är en glänsande brun nöt, omkring 2 millimeter lång. Vid nöten sitter 3–6 kalkborst som är flera gånger längre än denna. Bladen är 2–4 millimeter breda och mot spetsen sträva.

Rödsäv å sin sida har bara 3–7 småax. De sitter i en mindre regelbunden samling i ett 1–2 centimeter långt ax i toppen av strået. Om man tittar närmare ser man att axfjällen är trubbiga, svartbruna och cirka 5 millimeter långa. Frukten är en gulbrun nöt, omkring 3 millimeter lång. Kalkborst saknas ofta men ibland kan det finnas några få, korta borst. Bladen är släta och 1–2 millimeter breda. När rödsäv mognar blir själva strået ofta lite

orangefärgat. Det kan vara detta som gör att man hittar den lilla växten bland alla andra strävxter på platsen.

Plattsäv växer på kalkrik, fuktig mark, framför allt i betade rikkärr, kalkfuktängar och på strandängar. Den förekommer i södra delen av landet, norrut till Gästrikland och Dalarna. Vanligast är arten i kustnära trakter men det finns även åtskilliga växtplatser i inlandet.

Rödsäv växer på välhävdade havsstrandängar som ofta är mer eller mindre saltpåverkade. Arten förekommer längs kusten, från Bohuslän till norra Uppland.

Plattsäv och rödsäv har inte tidigare floraväktats. Vi vet därför inte riktigt hur det går för dem. Däremot vet vi att de miljöer de är knutna till har minskat och att hävden på många platser har minskat eller upphört. Därför kan vi anta att arterna har backat rejält. Vid den senaste rödlistebedömningen som gjordes 2020 hamnade arterna i kategorin sårbar (VU).

FOTO: ANDERS WÅNGE KJELLSSON

Rödsäv växer på havsstrandängar.

FOTO: PATRIK ENGSTRÖM

Plattsäv har 10–15 småax som sitter i två rader.

FOTO: PAV JOHNSSON

Rödsäv har bara 3–7 småax.

FOTO: JOAKIM EKMAN

Plattsäv växer i betade rikkärr, kalkfuktängar och på strandängar.

Vad är det som ska räknas?

Om floraväkeriet ska kunna ge ett kunskapsunderlag som kan användas för att se trender och bedöma bevarandestatus är det viktigt att räkningen sker på ett standardiserat sätt. Då behöver man veta vad det är som ska räknas. Är det strån, tuvor, skott, stjälkar eller plantor? Det är olika för olika arter.

På Svenska Botaniska Föreningens hemsida www.svenskbotanik.se/floravaktarna finns ett antal stöddokument som kan vara till hjälp för dig som är, eller vill bli, floraväktare. Där finns bland annat ett dokument som heter *Enheter i floraväkeriet* med en lista där det för varje art framgår hur just den arten ska räknas. Under vintern har det här dokumentet uppdaterats. Syftet med uppdateringen var att göra det ännu tydligare, med bättre förklaringar. Men det gjordes också en översyn av enheterna. Så även om du är en van floraväktare bör du inför årets säsong kolla upp vad som gäller för just de arter som du floraväktar.

Ett liv på lungrot

TEXT: MOA PETTERSSON & SOFIA LUND

Något som vi botanister kanske inte så ofta tänker på är hur viktiga växterna är för andra arter. Inte bara som växtlighet i största allmänhet utan varje enskild växtart. Här får vi veta mer om den lilla fjärilen lungrotsmal som lever uteslutande av lungrot.

Lungrot *Blitum bonus-henricus* är en kraftig, flerårig mälla som kan bli meterhög. Med sina stora, brett triangulära blad är den lätt att känna igen. Bladen har en pillik bas och nästan helbräddad kant. Blommorna är små och sitter i täta klasar i toppen av stjälken. Under tidig medeltid odlades lungrot och användes då som grönsak, djurfoder och för medicinskt bruk. Det kan vara en anledning till att den ofta växer i gamla kulturmarker. Arten trivs på näringsrik mark och har gynnats av äldre tiders gödselhantering. Idag hittar man den vid gårdsmiljöer, vägkanter, åkerrenar och ibland även i betesmarker. Men detta är miljöer som förändras och idag hotas arten av kemisk ogräsbekämpning, tidig vägkantsslätter och att gårdsmiljöer hålls välstädade.

På denna speciella växt lever en liten fjäril som heter lungrotsmal *Heliodines roesella*. Dess vingspann är bara 7–10,5 millimeter så man får skärpa blicken för att få syn på den. Vingarna har en orange grundfärg med svarta och silvergrå streck. Under fina dagar kan den ses sitta och sola på lungrotens blad. Vid sämre väder gömmer den sig under bladen. Fjärilen övervintrar som vuxen fjäril och kan hittas redan i slutet av april. Då söker den upp sin värdväxt för att lägga ägg. Från juni och framåt kan man hitta larverna som lever sällskapligt i ett spinn på lungrotens blad och blomställning. Spinnets ser ut som tätt spunnen spindelväv. Om man tittar noga kan man se gröna larver med svarta huvuden inne i spinnets. Larverna kommer senare att förpuppa sig på bladet och den färdiga fjärilen kläcks i månadsskiftet juli/augusti.

Lungrotsmal är monofag. Det betyder att den bara har en enda värdväxt, i detta fall lungrot. Från utlandet finns uppgifter om att den även kan leva på vägmålla *Atriplex patula*, men i Sverige verkar den bara leva på lungrot.

Lungrot växer framför allt i Götaland och östra Svealand. Den är vanligare i östra delen av landet. Så ser även lungrotsmalens utbredning ut. Ytterkanterna av dess utbredningsområde utgörs idag av Kristianstad i söder, Falbygden i väster, Gävle i norr och Gotland i öster. Däremellan finns stora ”vita fläckar” där lungrot finns men där vi idag inte vet om lungrotsmalen finns.

Både lungrot och lungrotsmal är idag rödlistade i kategorin sårbar (VU). Inför nästa rödlistebedomning är det önskvärt att få in mer uppgifter om båda arternas förekomst. Så ge dig gärna ut att floravakta lungrot. Eftersom det är en flerårig art kan den väktas under större delen av växtsäsongen. Och håll utkik efter den lilla fjärilen och dess larver när du stöter på växten. Rapportera dina fynd i Artportalen, gärna med foto så att experterna kan verifiera din artbestämning. 🌿

Den här artikeln är den första i en serie som tagits fram i ett samarbete mellan Floraväktarna och SLU Artdatabankens entomologer.

FOTO: NIKLAS HJORT

I soligt väder kan man se den fullbildade lungrotsmalen sitta och vila på lungrotens blad.

FOTO: CALLE LJUNGBERG

Larverna lever socialt i ett spinn på värdväxten.

FOTO: LIAM SEBESTYÉN

Lungrot är en storväxt mälla med karaktäristisk bladform.

Fina fynd under 2022

TEXT: SOFIA LUND

Här presenteras några av alla de fina fynd av kärlväxter, mossor, lavar och svampar som gjordes under 2022. Fina fynd kan göras nästan var som helst. Antingen man letar målmedvetet efter en specifik art eller bara har ögonen med sig och lägger märke till det avvikande närhelst man är utomhus.

Kalkdån *Galeopsis angustifolia* – ny art i Halland

Under en botanisk stadsvandring i Göteborg under sensommaren kom Johan Grudemo fram till mig och berättade att han några dagar tidigare hade besökt Varberg och då hittat kalkdån. Som floraväktare har jag ganska bra koll på vad det finns för hotade arter i kommunen så jag förstod direkt att det här är ett fint fynd. I Artportalen framgår det att arten hittats redan 2021 och då rapporterats av Arne Anderberg men det var Johan inte medveten om.

Kalkdån är känd från Skåne norrut till och med Dalarna. Efter år 2000 har arten rapporterats från ett tjugotal lokaler på Gotland, i Bohuslän, Skåne, Sörmland, Dalarna och nu Halland. Arten växer på sand eller grus, både kalkrikt och kalkfattigt och är rödlistad i kategorin sårbar (VU). Talrik är den endast på norra Gotland.

Ett par dagar senare besökte jag växtplatsen som ligger längs järnvägen, mitt i stan. Jag kunde då räkna till 70 plantor i spårområdet. Man kan väl anta att arten har kommit med kross eller maskiner när man gjort åtgärder längs järnvägen. Med tanke på att arten nu är väl spridd och att det är ganska många plantor har den troligen funnits här i några år. Lite konstigt är det dock att den lyckats gå under radarn då detta är en välkänd växtplats för kalvnos, och därför besöks regelbundet. Kan det vara så att arterna på håll är så lika så att kalkdån har gått som en rosablommig form av kalvnos?

FOTO: STEFAN HULT

Axag *Schoenus ferrugineus*

– återfynd på landets nordligaste lokal

År 1939 hittade Sten Nordenstam ett litet bestånd med axag när han planerade en skogsdikning nära Kristineberg i Lycksele kommun. Det var då det andra fyndet i Västerbottens län. Exakt var växtplatsen låg var länge oklart. Jan Elveland eftersökte den under 1970-talet utan resultat. Jonas Grahn har letat på historiska kartor och i viss mån i fält. Så en dag under hösten hade han ett ärende i det misstänkta området. Is och snö försvårade fältarbetet men precis i mörkningen kom han fram till ett rikkärr där det växte rikligt med axag! Drygt åttio år senare återfanns arten, i ett område som botaniskt sett är nästan okänt. Anledningen till besöket var att markägaren SCA planerar en våtmarksrestaurering i området. De diken som Nordenstam en gång anlade ska nu läggas igen.

FOTO: PER LAGERÅS

Råglosta *Bromus secalinus* – fint fynd i åkerkant

Råglosta är ett gräs som är beroende av spannmålsodling. Arten har följt människan och hennes odling under flera tusen år. Ännu under 1800-talet var den ett svårt ogräs. Då förekom den över hela landet och växte ofta tillsammans med andra åkerogräs som klätt, blåklint, riddarsporre och sminkrot. Råglosta är en ettårig art. Dess frön gror på hösten. Därför var det främst i höstsådda grödor, framför allt höstråg, man hittade den.

Råglostans frön faller inte heller spontant ur småaxen utan måste tröskas tillsammans med säden för att lossna. Förr i tiden när man tröskade för hand och sparade lite av skörden till nästa års utsäde så var det vanligt att frön från åkerogräs kom med. Speciellt de arter vars frön liknade spannmålets frön. När jordbruket moderniserades vid förra sekelskiftet kunde utsädet rensas effektivare och då försvann många av de förr så vanliga åkerogräsen. En förklaring till att råglostan så snabbt försvann är att dess frön inte har någon frövila. Oavsett hur grunt eller djupt ner i jorden fröna hamnar så gror de direkt. Det finns därför ingen fröreserv i marken. Dessutom är det en konkurrenskänslig art. Den trivdes i forna tiders glesa åkrar men har svårt att hävda sig i dagens täta sädesfält.

För att vi inte helt ska förlora råglostan och andra åkerogräs odlas de i så kallade allmogeaåkrar där man använder sig av gammeldags orensat utsäde. Sådana åkrar finns bland annat i Karum på Öland. Tillfälligt har arten också hittats i viltåkrar där en tysk fröblandning har använts. Men spontant förekommer den inte längre i landet.

Så det fynd som i somras gjordes vid Eriksöre camping på Öland var helt oväntat. Där hittade Ingela och Tommy Carlström råglosta växande i kanten av en alldeles vanlig konventionell åker. Hur den hamnat där är oklart men det är ett fint fynd.

Skuggbräken *Polystichum braunii* **– årets mest osannolika fynd**

En dag i början av september tar professor Lutz Eckstein med sina studenter vid Karlstad universitet ut i fält. Uppgiften för dagen är att samla belägg av olika växter för att sedan träna på artbestämning. En av studenterna, Jennie Jonsson från Östersund, kommer tillbaka med ett blad av en ormbunke som de inte riktigt lyckas artbestämma. Lutz skickar därför en bild av bladet till Pär Dahlström i Värmlands Botaniska Förening och ber om hjälp. Pär skickar bilden vidare och lägger även upp den i Facebookgruppen Svensk Botanik. Han får snabbt svaret att det bör vara skuggbräken – en av landets mest sällsynta växtarter! Några dagar senare gav sig en handfull värmländska botaniker ut för att återfinna plantan. Det tog dem ett par timmar att hitta den. På plats kunde de bekräfta att det faktiskt var skuggbräken. En ensam planta. I en sluttning med blandskog växte den tillsammans med många andra ormbunksarter. Jennie hade reagerat på att den hade en annan grön färg än de andra ormbunkarna på platsen och därför tagit med ett blad av just den.

Skuggbräken hade vid det här tillfället endast en känd växtplats i landet, vid Skäralid i Skåne. Under 1990-talet hittades arten även vid Stöllet i norra Värmland men bara två år senare försvann den växtplatsen vid en kraftig vårflood. Arten har eftersökts i lämpliga miljöer runt om i Värmland men utan resultat. Att en student under en av de första dagarna på en grundläggande botanikkurs ska få ögonen på och samla in just den här arten kan tyckas helt osannolikt. Skuggbräken är rödlistad i kategorin akut hotad (CR).

FOTO: FREDRIK WILDE

Från fältet

FOTO: LARS-ÅKE BÄCKSTRÖM

Stor låsbräken *Botrychium virginianum* – oväntat fynd i Jämtland

Ibland dröjer det en stund innan hjärnan tolkar signalerna från ögonen. Så var det för Lars-Åke Bäckström en dag i slutet av juli. Han var ute och letade efter knärot i en skog väster om Ol-Nilsbodarna i Östersunds kommun. Plötsligt var det något som fick honom att stanna mitt i steget. Framför fötterna stod flera plantor av stor låsbräken! Sju plantor varav sex med sporgömmesamlingar, den största plantan var nästan halvmeterhögh. Skogen de växer i är en kalkrik barrskog med rörligt markvatten och platsen är välbesökt av botaniker. Den stora låsbräken ser ut att ha funnits på platsen i många år och har trots sin storlek lyckats gå under radarn. Arten är rödlistad i kategorin sårbar (VU).

Sylnarv *Sagina revelierei* – första fyndet i Hälsingland

I augusti besökte Leif Larsson, Pär Hedvall och Stefan Persson Duvön vid Sandarne för att söka efter i regionen sällsynta växter. Hamnområdet på Duvön är inhägnat och kan bara besökas om man har särskilt tillstånd – vilket de hade fått. Och de fann vad de sökte, bland annat stallört och vildmorot. De hittade också några små vita blommor som skapade huvudbry. De skickade foton till Peter Ståhl som kunde artbestämma dem till sylnarv. Det är det första fyndet i Hälsingland. Arten är rödlistad i kategorin nära hotad (NT).

Sandddådra *Camelina microcarpa* – återfunnen i Västmanland

En dag i juli inventerade Dennis Nyström, Josefin Kjellberg, Kalle Källebrink och Bengt Stridh fyra ekologiska åkrar på Ångsö för SLU:s åkergräsinventering.

På en veteåker sydost om Åkeräng hade de tidigare sett riddarsporre *Consolida regalis* i förbifarten, så där hoppades de kunna hitta fler intressanta arter. Och mycket riktigt. Efter ett tag ropar Dennis att han fått syn på en okänd växt. Bengt kände vagt igen den men det tog en stund för honom att placera den. Längs den en meter breda och hundra meter långa inventeringsytan hittade de åtta plantor av sandddådra. Rimligen bör det ha funnits betydligt fler längre ut i åkern.

Senaste fyndet som är inlagt i Artportalen från Västmanlands län är från 1984 i Arboga. Men mer intressant är att i juli 1983 hittade Arne Lysell en planta av sandddådra i frukt på en jordhög upplagd på åkerholme utan träd- och buskskikt, knappt 200 meter öster om Åkeräng. Denna åkerholme ligger bara cirka 150 meter från den åkerkant där fjolårets fynd gjordes. Arten är rödlistad i kategorin sårbar (VU).

FOTO: BENGT STRIDH

FOTO: ÖRJAN FRITZ

Buskvicker *Vicia dumetorum* – första fyndet i Dalarna

Under ett inventeringsläger i södra Dalarna i början av juli tog Sören Nyström, Uno Skog och Matilda Elgerud sig an en ruta i Grytnäs socken strax öster om Avesta. I en vägren nära Grytnäs kyrka hittade de en vicker som de med florans hjälp bestämde till buskvicker. Det visade sig vara första fyndet i Dalarna och den nordligaste växtplatsen i landet. Arten är kalkgynnad och näringskrävande. Även på andra håll i landet har arten hittats i vägsränor och vägrenar. Buskvicker är rödlistad i kategorin starkt hotad (EN).

FOTO: STRUAN GRAY

FOTO: MORA ARONSSON

**Spenslig fjällnejlika *Viscaria alpina*
varietet *serpentinicola*
– tredje fyndet i Jämtland**

Svenska Botaniska Föreningen ordnade förra året ett inventeringsläger i norra Jämtland. En av dagarna klättrade Staffan Åström upp på en liten bergknalle med serpentin. Serpentin är en bergart som många växter skyr och vegetationen är därför ofta gles och artfattig på sådana platser. Men några växter har med tiden anpassat sitt leverne så att de klarar av att växa på serpentin, en av dem är spenslig fjällnejlika som i vårt land endast är känd från Lappland och norra Jämtland. Det här är det tredje fyndet i Jämtland. Arten är rödlistad i kategorin nära hotad (NT). På Fågelleklumpen som bergknallen heter hittades även grönbräken *Asplenium viride* och kal fjällarv *Cerastium alpinum* subspecies *glabratum*.

FOTO: GUN INGMANSSON

**Tuvstarr *Carex cespitosa*
– första fyndet på Gotland**

Gotland är kanske ett av landets mest välinventerade landskap. Men det går ändå att hitta nya arter. I somras hittade Gun Ingmansson och Jörgen Petersson tuvstarr på Lörgeholm. En ensam planta växte på en stenig strand tillsammans med bunkestarr och läkevänderot. Tuvstarr förekommer spritt i landet, från Skåne i söder till Lappland i norr. I Norrland är den vanligt förekommande. Men på Gotland har den aldrig tidigare noterats.

FOTO: UNO UNGER

**Mistel *Viscum album*
– på björk i Västergötland**

Under senvintern gjorde Kurt-Anders Johansson och Rolf-Göran Carlsson ett oväntat fynd. I ett naturreservat utanför Skara hittade de en stor och välväxt mistel tio meter upp i en björk. Det är inte bara ett ovanligt trädslag för mistel att växa på, det är också en region där mistel inte förekommer vilt. Visst finns det mistlar inplanterade på äppelträd och lindar i trädgårdar, men det finns inga vilda fynd. Det förefaller ytterst osannolikt att den har planterats ut med tanke på hur otillgängligt högt upp i trädet den växer. Enligt närboende har den funnits där i åtminstone två år. Plantans storlek indikerar att den funnits där betydligt längre än så. Kanske en trast har ätit mistelfrön någonstans, antingen i en trädgård i trakten eller i Västeråstrakten där arten växer vilt och sedan gjort ifrån sig i just denna björk.

Från fältet

FOTO: NIKLAS LÖNNELL

Polarsidenmossa *Plagiothecium svalbardense* – nyligen uppmärksammat art

Polarsidenmossa är en relativt nyligen uppmärksammat art i Sverige. I somras samlades den på tre olika platser i Lule lappmark. Henrik Weibull hittade arten vid Vastenjaure i Padjelanta nationalpark, Niklas Lönnell hittade arten vid Nijakjågsjåk i Sareks nationalpark och vid Ritsem i Stora Sjöfallets nationalpark. Tidigare finns bara ett fynd av arten i landet, en kollekt insamlad i norra Jämtland 1988.

Flertal lavparasiter – första fynden i landet

Under senare år har landets lavkännare fått upp ögonen för lavparasiter, det vill säga lavar som växer på och av andra lavar. Flera för landet nya arter har hittats. En av dem är *Abrothallus halei*. Den hittades växande på lunglav *Lobaria pulmonaria* som i sin tur växte på sälg i en barrblandskog vid Rättjänsberget vid Edsbyn i Hälsingland. Fyndet gjordes av Raul Vicente och Ola Hammarström. Arten är tidigare känd från Norge och Nordamerika.

Raul Vicente och Ola Hammarström hittade under fjolåret även en lavparasit på brun kantlav *Lecanora argentata*, nämligen *Opegrapha lamyi*. De hittade den på fyra olika platser på östra Gotland. Samtliga växte på ask, i trädklädda betesmarker och i lövskog. Det är de första fynden av arten i vårt land, tidigare var den närmast känd från Finland.

Lavparasiten *Parmeliicida pandemica* beskrevs som ny för vetenskapen så sent som i augusti 2022. Då var arten känd från Österrike, Frankrike och Spanien. Den angriper mestadels färglav *Parmelia saxatilis* och skrynkelav *Parmelia sulcata*. En månad senare hittade Martin Westerberg arten vid Ullångersfjärden i Ångermanland. Där växte den på färglav som i sin tur växte på en rönn.

Robin Isaksson hittade lavparasiten *Stigmidium acetabulum* på kyrkogårdslav *Pleurosticta acetabulum* som i sin tur växte på ask och alm på kyrkogården intill Skörstorps kyrka i Västergötland. Det är det första fyndet av arten i landet. Arten är tidigare känd från Frankrike och Spanien.

Strimkakmossa *Hedwigia striata* – första fyndet på 134 år

Den 17 november begav sig Aimon Niklasson till Hammarberget i södra delen av Göteborg. Han var på jakt efter kakmossa *Hedwigia ciliata* och stjärnkakmossa *Hedwigia stellata*, två närstående arter som han ville lära sig skilja ordentligt. Han hittade vad han sökte och tog ett par kollekter. När han ett par dagar senare sätter sig för att studera dem ser han att bladen på en del skott är tydligt längsfårade. Då det har skrivits en del om en tredje art i släktet, nämligen strimkakmossa, började han misstänka att det kanske var det han hade hittat. Efter noggranna studier så kom han fram till att det var just det. Artbestämningen bekräftades senare av Lars Hedenäs.

Strimkakmossa har hittats två gånger tidigare i landet. Dels i Blekinge

1875, och dels i Småland 1888, båda finns belagda i offentliga herbarier. Och nu alltså även livs levande på Västkusten. Växtplatsen utgörs av en bergsluttning cirka hundra meter ifrån en havsvik. Möjligen kan arten vara förbisedd. Mer finns att läsa i senaste numret av Mossornas Vänners tidskrift *Myrinia*.

FOTO: AIMON NIKLASSON

FOTO: ANNA PIELACH

Dansk blåmossa *Leucobryum juniperoideum* – första fyndet i Dalsland

Dansk blåmossa är en art som länge gick under radarn. Det var först under 1960-talet som man blev varse arten i Europa, innan dess hade allt förts till blåmossa *Leucobryum glaucum*. För ungefär tjugo år sedan påträffades arten på svensk mark. De flesta fynden har gjorts i Skåne och i Bohuslän. Där växer den i äldre lövskog på skuggiga platser med jämn och hög luftfuktighet. Enstaka fynd har gjorts i Blekinge, Småland och på Öland. I maj i fjol hittade Peter Carlsson och Peter Sögaard arten i Dalsland.

Späd källmossa *Philonotis marchica* – andra fyndet i landet

Under hösten spanade Carl Andersson efter mossor längs Vänerns stränder. Han letade framför allt efter arter i släktet *Fossombronina*. På en strand på Onsön, sydväst om Karlstad, fann han i november en källmossa som han inte lyckades artbestämma. Insamlat material skickades till experter i både Sverige och Finland. Den finske bryologen Timo Koponen kunde bekräfta att det var späd källmossa.

Det är det andra bekräftade fyndet av arten i landet. Det första fyndet artbestämdes vid en granskning av herbariematerial ganska nyligen. Mossan samlades i början av 1900-talet i Mölndal, på en plats som numera är bostadsområde.

Späd källmossa är en art som är värd att spana efter på fuktig mark, framför allt längs diken och stränder, i södra och mellersta Sverige.

FOTO: CARL ANDERSSON

Balsamticka *Postia balsamea* – första fynden på Gotland

Kalkrika barrskogar kan ha en mycket artrik funga. Länsstyrelsen på Gotland har under ett par höstar anlitat konsulter för att inventera svamp i kalkrika barrskogar. Under 2022 gjordes flera fina fynd. En av inventerarna som deltog var Sten Svantesson. Han hittade den mycket ovanliga arten balsamticka på två olika platser, dels vid Rute, och dels vid Ekstakusten. Balsamticka är en mycket sällsynt art som tidigare har hittats på ett tiotal platser i landet. Den växer främst på barrved men enstaka fynd har gjorts på ek. De ettåriga fruktkropparna har en angenäm doft. Balsamticka är rödlistad i kategorin starkt hotad (EN).

FOTO: STEN SVANTESSON

Pucciniastrum goodyerae – första fyndet i Jämtland

När Lars Grönvik har floraväktat knärot i äldre barrskogar runt om i Jämtland har han ibland noterat att enstaka skott varit infekterade av en rostsvamp. Vid ett tillfälle beslöt han att försöka ta reda på vilken art det var. Svampkännaren Stefan Phalargon hjälpte till och tillsammans kunde de konstatera att det var rostsvampen *Pucciniastrum goodyerae*. Artbestämningen förenklas av det faktum att detta är den enda rostsvamp som går på knärot. Särskilt vanlig verkar den inte vara. I Artportalen fanns inga fynd rapporterade och en sökning i virtuella herbariet visar sex kollektur under perioden 1883–2020. Dessa är insamlade i Skåne, Gotland och Västerbotten. Om den verkligen är ovanlig eller snarare förbi-sedd är svårt att säga.

FOTO: LARS GRÖNVIK

Tricholomopsis sulphureoides – första fyndet i landet

I slutet av september hittade de duktiga västgötamykologerna Jan Olsson, Anita Stridvall, Kurt-Anders Johansson och Rolf-Göran Carlsson en skivling på en grov granlåga i Melldala naturreservat på Billingen. Svampen var ljus gul, den liknade stubbmusseron eller prickmusseron men utan de färgade fjäll som dessa arter har på hatten. Detaljstudier vid mikroskopet ledde dem till *Tricholomopsis sulphureoides*, något som den finska mykologen Jukka Vauras senare kunde bekräfta. Arten är beskriven i Nordamerika men förekommer även i Estland. Fyndet på Billingen är första fyndet av arten i Sverige, eventuellt i hela Norden.

Kalkfjällskivling *Echinoderma calcicola* – fint återfynd i Västergötland

I slutet av september hittade Jan Olsson kalkfjällskivling i Högsböla naturreservat på Billings västsida. Det är en art som lever som nedbrytare i förna på mulrik och kalkhaltig mark. Arten är mycket eftersökt och trots det bara hittad på tre platser i landet: på Ivön och vid Herremölla i Skåne samt i Högsböla naturreservat i Västergötland. Där hittades den första gången 2008. Att den nu visar sig igen är mycket glädjande. Arten är ursprungligen beskriven från Danmark, men har sin huvudutbredning i det kontinental Europa och finns där noterad från flertalet länder. Den är även rapporterad från Japan. I vårt land är kalkfjällskivling rödlistad i kategorin starkt hotad (EN).

Vilda Växter fyller 10 år!

TEXT: SOFIA LUND

Tio år. Fyrtio nummer. Hatten av för jubilarerna och framför allt för personerna bakom. För dem som skapade tidskriften och för alla som har bidragit med material under åren. Otaliga notiser, artiklar och reportage om botanik och vilda växter.

Svenska Botaniska Föreningen var länge en ganska akademisk förening. Styrelsen bestod av personer (mestadels män) som hade disputerat inom botanik eller gjort någon typ av forskarinsats. Föreningens aktiviteter var riktade till personer som hade en botanisk utbildning. Och föreningens medlemstidskrift *Svensk Botanisk Tidskrift* var en tidskrift som publicerade forskningsresultat, skriven av akademiker för akademiker.

Kanske är det just i sådana sammanhang som förändringar går långsamt. Men under 2000-talet sker något. En person som är mycket viktig i den här förändringen är Margareta Edqvist. Margaretas resa in i botaniken började med en utflykt i hemmatrakterna när hon fick höra talas om det då nystartade projektet att inventera Smålands flora. Den sommaren var Margareta föräldraledig från sitt jobb som sjuksköterska på Nässjö lasarett. Så hon hakade på. Lärde sig en art i taget. Och det visade sig ganska snabbt att hon hade öga för växterna och var bra på att se det som avvek. Margareta kom att bli en mycket flitig inventerare och med tiden den som höll ihop projektet och såg till så att det till slut blev en bok. När hon tillträdde som ordförande i Svenska Botaniska Föreningen var hon den första person på denna post som inte hade en akademisk utbildning i botanik.

Den fråga som genomsyrade hela hennes ordförandeskap var att öppna upp föreningen och göra den till en förening för alla botanikintresserade. En förening för vanligt folk, inte bara universitetsutbildade. *Vilda Växter* var en del i det arbetet. Men det var inte lätt.

– Jag tjuvade i tio år innan jag fick till det, berättar hon. Första gången jag tog upp frågan var det blankt nej. Det hamnade nog inte ens i ett protokoll. Jag fick ta upp frågan om och om igen, med något års mellanrum.

Jag frågar Margareta vad det var hon såg framför sig. Hon berättar att *Svensk Botanisk Tidskrift* var för svår för många av föreningens medlemmar. Hon ville ha en mer populär tidskrift om botanik. Inte en tidskrift som hamnar i en hög för att man inte orkar läsa den utan en som man blir glad av. Med fina bilder. Med en sådan tidskrift såg hon framför sig att föreningen skulle kunna nå nya medlemsgrupper.

Niklas fick uppdraget att skapa den nya tidskriften

Så 2013 blev det äntligen verklighet. Föreningen annonserade efter en redaktör på deltid. En av dem som nappade på annonsen var Niklas Aronsson. Det var flera välmeriterade personer som sökte men till slut var det ändå Niklas som fick tjänsten. Niklas är journalist och hade då varit redaktör för bland annat *Vår Fågelvärld* och *Roadrunner*. Men att skapa en tidskrift från grunden hade han aldrig gjort.

Jag frågar Niklas hur han tänkte när han gjorde det första numret.

– Uppdraget jag fick var tydligt. Jag skulle skapa en tidskrift som kunde lotsa personer med ett nyväckt intresse för växter in i botaniken och förklara grunderna. Jag läste själv en del botanik på universitetet under 1990-talet. Men växterna var inte mitt huvudsakliga intresse och med tiden blev begreppen ganska dimmiga. Jag hade ett hum men inte mycket mer. Så jag tillhörde själv den målgrupp som tidskriften vände sig till.

Han berättar vidare att på journalisthögskolan hade de pratat mycket om tidskrifter. Hur man hittar en bra variation, med långa och korta texter, en blandning av sådant som är aktuellt och sådant som är tidlöst. Och så byggde han upp tidskriften. Med någon fördjupning i varje nummer. Men han ville också visa upp personerna som höll på med botanik och gjorde under åren många intervjuer under vinjetten "Porträttet".

Niklas arbetade med tidskriften i åtta år. Fyllde nummer efter nummer med innehåll. Jag frågar varifrån han fick alla idéer och uppslag. Han berättar att han fick bra hjälp av föreningens styrelse där det fanns flera idésprutor.

Det är innehållet som gör tidskriften

Att fylla varje nummer med spännande innehåll är inte lätt. Ibland tar idéerna slut. Då är det bra att det finns ett helt gäng med skribenter. En som återkommande har bidragit med artiklar i tidskriften är Barbro Risberg. Barbro har en bakgrund som lärare och rektor. Botaniken är en fritidssysselsättning. Men som pedagog så drivs hon av att sprida kunskap om naturen och den biologiska mångfalden. Hon vill få folk att öppna ögonen och se allt det som finns runt omkring oss, ofta alldeles nära.

I det allra första numret av *Vilda Växter* skrev Barbro en artikel om vilda tulpaner på Kreta. När hon skriver utgår hon från fina foton. Och hon skriver med lätthet. När hon väl får en idé går det av sig själv att formulera texten.

Barbro började skriva i *Svensk Botanisk Tidskrift* och hon var otroligt stolt över att få sina alster publicerade där. Den artikel hon är mest nöjd med handlar om vippärtens förekomst i Hofors kommun. Att skriva i en så akademisk tidskrift, som *Svensk Botanisk Tidskrift* då var, innebar förstås höga krav på att innehållet skulle vara helt korrekt. Barbro är otroligt noggrann. Det finns inga osäkerheter i hennes texter, alla frågetecken går hon till botten med under arbetets gång. Men på den tiden var hon också väldigt självkritisk. Hon säger själv att *Vilda Växter* är ett forum som passar henne betydligt bättre. Under årens lopp har hon skrivit mycket – om sådant hon stött på i sina hemtrakter och om sådant hon sett på sina resor runt om i världen. Ofta handlar det om orkidéer. Artiklarna illustreras alltid av vackra foton.

Styrelsens tankar om riktning framöver

Idag är Mora Aronsson Svenska Botaniska Föreningens ordförande. Jag frågar honom om *Vilda Växter* på något sätt har förändrat föreningen. Och det tycker han nog att den har. Med *Vilda Växter* blev den förändring som Margareta arbetade för bestående. Idag är Svenska Botaniska Föreningen en förening för alla som är nyfikna på botanik och vilda växter, oavsett vad man har för utbildning eller ambition.

– När vi röstade fram en ny nationalblomma för två år sedan fick föreningen mycket uppmärksamhet i media och det var många som då hittade till föreningen. Vanligt folk, lite allmänt växtintresserade. Så förändringen fortgår och vi som jobbar i föreningen kanske ännu inte riktigt har insett vad föreningen är just nu.

Jag frågar Mora om hur han ser på *Vilda Växter* idag och i framtiden. Svaret jag får är tydligt.

– *Vilda Växter* har en viktig roll i att vara en ingång till föreningen. Vara det fönster som möter alla de växtintresserade människorna i landet som inte har en botanisk utbildning. Som *Vilda Växter* ser ut idag fungerar den mycket bra för detta ändamål.

Jag frågar om det finns något i tidskriften som bör förändras men jag får inte mycket till svar.

– Jag är så himla nöjd med *Vilda Växter* som den är idag så jag kan inte tänka visionärt kring den.

Ska det ske någon större förändring så är det alltså jag som redaktör som får stå för visionen.

Redaktörens ambitioner

När Niklas vid årsskiftet 2020/2021 valde att gå vidare med annat fick jag frågan om jag ville ta över redaktörskapet. Under de här dryga två åren har jag fått lära mig hantverket att göra en tidskrift. Från scratch. För det här är ingenting jag är utbildad för eller har erfarenhet av. Min ingång är att jag kan botanik. Visst, jag kan skriva och jag kan bearbeta texter. Men bildbearbetning och layout vet jag egentligen ingenting om. Där hade jag gärna velat göra bättre ifrån mig.

Men den feedback jag får från er läsare är ofta positiv. Så jag gör mitt bästa för att ni även fortsatt ska känna glädje när *Vilda Växter* landar i brevlådan. Med trevlig läsning och fina bilder. Tidskriftens syfte är att sprida kunskap om och öka intresset för svensk botanik. Min ambition är att tidskriften ska vara lärande och väcka nyfikenhet. På sikt kommer det grafiska behöva ses över, både för att det är dags med lite förnyelse rent estetiskt och för att öka läsbarheten. Men innehållsmässigt tänker jag att jag ska förvalta det Niklas skapade och som med tiden hittade en bra nivå.

För att kunna göra det är jag beroende av att ni bidrar till innehållet. Till varje nummer behövs bilder och texter. En del av texterna kan jag skriva men det blir mycket bättre om vi är många som bidrar, med lite olika perspektiv och olika uttrycksätt. Med större variation tror jag att läsoplevelsen blir rikare, inte så förutsägbar. Jag behöver också hjälp med idéer. Och ibland behöver jag få höra lite feedback av er läsare. Att göra en tidskrift är ett grupparbete och om du vill delta så är du varmt välkommen! 🌱/

Stort tack till alla er som har bidragit under de här åren! Med texter, bilder, idéer och feedback. Utan er hade det inte gått!

Det allra första numret av *Vilda Växter* landade i brevlådan på sensommaren 2013. Det var fullspäckt med inspirerande artiklar, tips och vackra bilder.

B Posttidning

Returadress

Svenska Botaniska Föreningen
Kungsängens gård 206
753 23 Uppsala

FOTO: MINNA KINNUNEN

Strandkål *Crambe maritima*

En vän frågade mig om jag skulle vara intresserad av en botanikvecka på Gotska Sandön. Jag hade ärligt talat inte ens funderat över att besöka Gotska Sandön tidigare. Men jag hakade jag på, och det har jag inte ångrat en enda sekund. Det blev en helt fantastisk vecka! Tillsammans med andra botanikintresserade fick jag fick lära mig massor och se växter som jag tidigare bara sett i böcker eller inte ens hört talas om. Som strandkål. Ön gav mersmak och jag vill tillbaka dit. Det har nu gått åtta år och än har jag inte haft tillfälle, men drömmen lever. En dag ska jag dit igen!

/ Minna Kinnunen